

De leefgebiedenbenadering in de praktijk: soortenrijke bosranden

— Henk de Vries (Vlinderstichting) en Jandirk Kievit (Ministerie van LNV)

Omdat de biodiversiteit achteruit blijft gaan, blijft actief soortenbeleid nodig. In dit artikel aandacht voor de nieuwe aanpak: de leefgebiedenbenadering, met als voorbeeld de soortenrijke bosranden.

Het gaat niet goed met de mondiale, Europese en de Nederlandse biodiversiteit. Wetgeving, de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur, Natura 2000 en de uitvoering van diverse soortbeschermingsplannen hebben tot op heden de achteruitgang van de biodiversiteit Nederland geen halt weten toe te roepen. De Ecologische Hoofdstructuur en Natura 2000-gebieden, die nog volop in ontwikkeling zijn, zullen op termijn een belangrijke bijdrage moeten leveren aan het behoud en herstel van veel dier- en plantensoorten. Maar zowel binnen als buiten deze gebieden is en blijft een actief soortenbeleid noodzakelijk om te voldoen aan de verplichting die Nederland in 1992 is aange-

Adder

gaan via het biodiversiteitsverdrag van Rio de Janeiro.

Vanwege deze noodzaak is het actieve soortenbeleid vernieuwd. Terreinbeheerders, particuliere soortbeschermers, provincies en de betrokken directies van LNV hebben gezamenlijk de leefgebiedenbenadering geïntroduceerd. Hierin staan in plaats van individuele soorten de leefgebieden centraal. Een ander kenmerk van deze benadering is het verbreden van de uitvoering door meer partijen te betrekken, bijvoorbeeld waterschappen, Bouwend Nederland en gemeenten. Met hen staat LNV voor de uitdaging om de kwetsbare soorten van Nederland in een duurzame staat van instandhouding te krijgen, waardoor ruimtelijke ontwikkelingen ook in toekomst mogelijk blijven. Als we slagen, kunnen we Nederland met elkaar 'van het slot houden' en blijven er goede mogelijkheden voor ruimtelijke ontwikkelingen.

In 2007 zijn via het amendement Waalkens (Tweede Kamer, vergaderjaar 2006-2007, 30 800 XIV, nr. 38) maar liefst veertig leefgebiedenprojecten uitgevoerd. Hiermee is de theorie van de leefgebiedenbenadering in de uitvoeringspraktijk getest (immers, 'the proof of the pudding, is in the eating'). Eén van deze veertig projecten was de "Tender bosrandbeheer", ingediend door De Vlinderstichting, waarover verderop in dit artikel meer. Een grote meerderheid van de uitvoeringspartijen van de veertig leefgebiedenprojecten geeft aan dat ze met de leefgebiedenbenadering in de praktijk goed uit de voeten kunnen, dat er synergie op zit. De geïntegreerde aanpak van maatregelen voor meerdere soorten tegelijk spreekt velen aan en is uitvoerbaar. Ook de regionale samenwerking tussen partijen komt als pluspunt naar voren. Bij verschillende projecten is sprake van substantiële cofinanciering, waardoor het niet alleen bij mooie steunbetuigingen blijft. Om van de leefgebiedenbenadering een succes te maken is structurele financiering belangrijk. In de voorjaarsnota van LNV zal duidelijk worden welke bedragen er beschikbaar komen.

De tender bosrandbeheer

Een van de veertig leefgebiedenprojecten betreft de Tender bosrandbeheer, die door de Vlinderstichting is uitgevoerd. Dit project is een vervolg op de workshops 'Natuurlijke

bosranden' die eerder in negen provincies werden gegeven door De Vlinderstichting in samenwerking met EIS-Nederland en Helicon Opleidingen. Ongeveer 400 bosbeheerders hebben destijds deelgenomen aan deze workshops.

Voor de Tender bosrandbeheer konden boseigenaren projectvoorstellen indienen bij de Vlinderstichting. De voorstellen moesten voldoen aan een aantal tevoren bekendgemaakte richtlijnen. Om uit de belangrijke regio's voorstellen te krijgen, is samen met de andere soortbeschermende organisaties een kaart opgesteld met geselecteerde regio's in Zuid- en Oost-Nederland waar veel bosrandsoorten voorkomen die zouden kunnen profiteren van de te nemen maatregelen. Met deze kaart werd de doelgroep van boseigenaren van juist deze gebieden opgeroepen om een project voor te stellen. Uiteindelijk werden uit de voorstellen 24 projecten geselecteerd die werden uitgevoerd in de provincies Drenthe, Overijssel, Gelderland en Noord-Brabant. Het gaat hierbij om terreinen in soortenrijke gebieden (hoe soortenrijker hoe gunstiger) die in eigendom zijn van Landschap Overijssel, Vereniging Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Brabants Landschap, enkele gemeenten en particuliere boseigenaren (al dan niet ondersteund door bijvoorbeeld een bosgroep).

Voorbeeld van een goed ontwikkelde bosrand

foto: De Vlinderstichting/Kars Veling

De tender is uitgevoerd in samenwerking met boseigenaren en andere soortbeschermende organisaties (RAVON, FLORON, VZZ, EIS, SOVON en Vogelbescherming). Doel van het project is om in een groot aantal gebieden werkzaamheden te laten plaatsvinden waarmee bosrandsoorten meer en geschikter leefgebied krijgen. Voorbeelden van deze bosrandsoorten zijn hazelworm, boomkikker, nachtzwaluw, vliegend hert, hazelmuis, klein glikdruif en kleine ijsvogelvinder. Een overzicht van de voor dit project gebruikte doelsoorten staat in tabel 1.

Opzet van tender

In totaal is binnen de tender ruim veertig kilometer bosrand aangepakt. Bij de meeste projecten was sprake van een abrupte bosrand waarin over een vastgestelde breedte de bomen worden gekapt. Vaak blijven wel enkele bomen staan, de stobben worden verwijderd en naar inzicht van de terreinbeheerder worden bij een deel van de projecten struikvormers aangeplant. Afhankelijk van de aangrenzende vegetatie en de bodem is er in enkele gevallen gekozen om een gedeelte van de bosrandzone te plaggen om een schrale vegetatie te ontwikkelen. Gehoopt wordt op de ontwikkeling van een struiklaag, met bijvoorbeeld braamstruiken, die vele jaren geschikt blijft voor bosrandsoorten.

Van individuele soort naar geïntegreerde soortenbescherming

De kern van de leefgebiedenbenadering is:

- Overstap van individuele soorten naar leefgebieden met groepen van soorten. Vroeger werden vaak maatregelen voor één bedreigde soort genomen. Dit blijkt wisselend effectief. De nieuwe benadering zet in op (herstel)maatregelen die waar mogelijk ten goede komen aan meerdere soorten.
- Een gebiedsgerichte aanpak en integratie van soortenbeleid in ander beleid, instrumenten en maatregelen. De focus ligt op kansrijke potentiële leefgebieden voor meerdere (bedreigde) soorten. Op deze manier profiteren soorten van maatregelen die worden getroffen in een groter geheel. Zo zijn harde bosranden dus potentieel leefgebied voor meerdere soorten door een aantal concrete maatregelen uit te voeren.
- Een verbreding van verantwoordelijkheden. Naast het Rijk werken ook provincies, natuurbeschermers en -beheerders, gemeentes, waterschappen, particuliere initiatiefnemers en het bedrijfsleven mee aan de bescherming van soorten.

Bosrandbeheer

Bosranden zijn plaatsen waar overgangen voorkomen van open naar gesloten gebied. Indien het beheer aan beide kanten van deze overgangen sterk uiteenloopt, ontstaat er een opvallende abrupte overgang (bijvoorbeeld een overgang van tien centimeter hoog grasland naar meer dan tien meter hoge bomen). Bij een meer natuurlijke overgang bestaat een bosrand veel vaker uit een geleidelijke gradiënt van lage planten, via middelhoge struiken naar hoge bomen. Dit wordt ook wel zoom- of mantelvegetatie genoemd. Deze overgangen vormen soortenrijke structuren, zowel voor planten als voor dieren. Voor veel soorten kan zo'n geleidelijke bosrand een belangrijk onderdeel vormen van het leefgebied. Dit kan zijn om er te foerageren (bijvoorbeeld voor struweelvogels), om er te zonnen (bijvoorbeeld voor reptielen of bosvlinders), of als groeiplaats (bijvoorbeeld voor insectenbestuivende plantensoorten). Een bosrand is een duidelijk voorbeeld van een leefgebied waar veel verschillende soorten die zeldzaam en bedreigd zijn gezamenlijk voorkomen. Beheer dat specifiek gericht is op het maken of beter ontwikkelen van een bosrand leidt tot een aanzienlijke kwaliteitsverbetering van het bos voor heel veel soorten.

Afhankelijk van de groeisnelheid en de soortensamenstelling van de bosrand zal het nodig blijken om deze situatie in stand te houden via extensief beheer. Een fraai ontwikkelde bosrand geeft ruimte aan vele bedreigde vlindersoorten, zoals bijvoorbeeld bosparemoervlinder, sleedoornpage of kleine ijsvogelvlinder.

Zo maakt de kleine ijsvogelvlinder gebruik van bloemen, bijvoorbeeld van braam om nectar

te drinken in de bosrand en van het aanwezige zonlicht om op te warmen voor het vliegen. De rupsen van deze vlinder hoeven zich niet perse te ontwikkelen in de bosrand. De waardplant waarvan deze rupsen leven, kamperfoelie, is een lichtminnende soort die daarom ook profiteert van een beter ontwikkelde bosrand.

Een andere bekende groep die profiteert van bosranden vormen de reptielen. Bijvoorbeeld

adder en hazelworm worden vaak gezien langs wandelpaden op overgangen van open en gesloten vegetatie. Bosranden zijn erg gewild bij deze twee soorten om te schuilen en om te foerageren.

Doordat de bosranden leefgebied vormen voor vele soorten, en niet alleen aandachtsoorten, maar ook vele andere soorten in hun kielzog, kon de leefgebiedbenadering in dit project zo

Gehonoreerde Leefgebieden projecten (Amendement Waalkens)

1. Pilot leefgebiedsplan Heuvelland herstel kalkgrasland	St. Limburgs Landschap, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten
2. Tender bosrandbeheer	De Vlinderstichting
3. Herstel poel de Zandzee	Landschap Noord-Holland
4. Faunaranden in wintergraan	Stichting werkgroep Grauwe kiekendief
5. Herstel leefgebieden Borkense baan, Oossinkes en Buskersbos	Natuurmonumenten
6. Project Grauwe gors en stinkende kamille; akkerreservaat op Tiengemetten	Natuurmonumenten
7. Strategic Fishplan North Sea Region, deelproject stroomdal Drentsche Aa	Provincie Drenthe
8. Herstel slufter Banjaard en herinrichting omgeving slufter Zeeland	Staatsbosbeheer
9. Insectenkuilen in de duinen van Zeeland	Staatsbosbeheer
10. Reddingsplan leefgebied honingorchis en rozenkransje in NP Schiermonnikoog	Natuurmonumenten
11. Plas-dras Westbroek	Staatsbosbeheer
12. Biotoopherstel voor soorten van laagveenmoeras in de Weerribben	Vogelbescherming Nederland
13. Verdrogingbestrijding Hege Mieden en Bancopolder	It Fryske Gea
14. Waternetwerken in de Oostrand	Provincie Flevoland
15. Reptielenleefgebied Schietbaan en de Bieuw - Veenhuizen	Staatsbosbeheer
16. Steiloevers in de biesbosch voor ijsvogel, oeverzwaluw en waterspitsmuis	Staatsbosbeheer
17. Vleermuisverblijven in bunkers in Zeeland	Staatsbosbeheer
18. Bescherming stadsoorten Zuid-Nederland	De Vlinderstichting
19. Vleermuizen op kerkzolders	Landschap Noord-Holland
20. Herstel strekdammen Texel	Natuurmonumenten
21. Herstel heidebiotopen en verbindingzones tussen deze biotopen in het Bergherbos	Natuurmonumenten
22. Venherstel Halve Maan	Brabants Landschap
23. Terug naar de bron	Provincie Overijssel
24. Werken aan soorten in Gouwe - Wiericke	Landschapsbeheer Zuid-Holland
25. Akkernatuur Middengebied Zuidelijk Flevoland	Stichting werkgroep Grauwe kiekendief
26. Pilot Leefgebiedsplan Boven Geuldal	Natuurmonumenten/Staatsbosbeheer/Limburgs Landschap
27. Herstel spreng Heidestein	Het Utrechts Landschap
28. Verjongingsplaatsen in het bos	Landschap Overijssel
29. Grote Karekiet en waterriet, Twaalfmorgen Reeuwijk	Staatsbosbeheer
30. Soortenvoorzieningen modelboerderij/akkerreservaat 's-Heer Abtskerke	Zeeuws Landschap
31. Heide- en veenvlinders in Drenthe	Landschapsbeheer Drenthe
32. Van nat naar droog langs de Naad van Brabant	Natuurmonumenten
33. Opheffing versnippering leefgebied bij Rheeze	Staatsbosbeheer
34. Uitbreiding leefgebied heide op de Sallandse Heuvelrug	Natuurmonumenten
35. Heideverbindingen bij Staphorst	Staatsbosbeheer
36. Hinsteveen: herstel leefgebied van natte heide en hoogveen	Staatsbosbeheer
37. Van Veluwe tot IJssel; een beter leefgebied voor flora en fauna	Natuurmonumenten
38. Vipera verbindt....	Reptielen Amfibiën en Vissen Onderzoek Nederland (RAVON)
39. Factsheets voor nieuwe soortgroepen voor leefgebiedenbenadering	Stichting European Invertebrate Survey Nederland (EIS)
40. Themanummer Leefgebiedenbenadering van de Levende Natuur	Particuliere Soortbeschermende Organisaties (PSO)
41. 'Veluwe heide' verbonden	Provincie Gelderland

Tabel 1 Tevoren geselecteerde lijst met doelsoorten. Een groot deel van deze soorten komt ook voor in één of meerdere gebieden rondom de te ontwikkelen bosranden van de uitgevoerde projecten.

Planten	Reptielen	Amfibieën	Vogels	Zoogdieren	Dagvlinders	Overige insecten
Kruidvlinder	Gladde slang	Kamsalamander	Korhoen	Eikelmuis	Bosparemoervlinder	Vliegend hert
Dichte bermzegge	Adder	Boomkikker	Kerkuil	Hazelmuis	Bruine eikenpage	Zadelsprinkhaan
Torenkruid	Ringslang	Knflookpad	Steenuil		Grote weerschijnvlinder	
Viltroos	Hazelworm	Poelkikker	Nachtzwaluw		Kleine ijsvogelvlinder	
Fraai Hertshooi	Zandhagedis	Heikikker	Hop			
Vlinderzegge			Draaihals			
Klein glidkruid			Kramsvogel			
Knikkend nagelkruid			Grauwe klauwier			
Ruwe dravik			Klapkster			
			Ortolaan			

foto: De Vlinderstichting/Kars Veling

Kleine ijsvogelvlinder

succesvol worden toegepast. Toch is er ook een aantal soortgroepen die minder bleken te profiteren van de gekozen werkwijze. Met name de geselecteerde zoogdier- en plantensoorten bleken maar weinig aanwezig te zijn in de projecten. Wel is het aannemelijk dat een aantal minder kritische soorten uit deze twee groepen gaan profiteren van de genomen maatregelen. De meer kritische soorten van deze twee groepen bosrandsoorten behoeven blijkbaar meer specifieke aandacht van initiatiefnemers voor beschermingsprojecten. ♦

Henk de Vries werkt bij de Vlinderstichting in Wageningen

Jandirk Kievit werkt bij de Directie Natuur van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit in Den Haag

